

Оргія

Леся Українка

Драматична поема

Діячі

Антей – співець.
Герміона – мати його.
Евфрозіна – сестра його.
Неріса – жінка його.
Хілон – ученик його.
Федон – скульптор.
Меценат – багатий, значний римлянин, нащадок відомого Мецената.
Префект.
Прокуратор.
Гості на оргії, раби, рабині, танцівниці, міми, хор панегіристів.

Діється в Корінфі під римським пануванням.

1

Садок в оселі співця-поета Антея, невеличкий, оточений глухими мурами, з хвірткою в одній стіні; в глибині садка домик повіткою на чотирьох стовпах і з двома дверима – одні в андроніт, другі – в гінекей.

Герміона, стара мати Антеєва, сидить на порозі гінекея і пряде вовну. Чутно стук у хвіртку.

Герміона

(не встаючи)

Хто там?

Голос

(за хвірткою)

Се я, Хілон Алкмеонід.

Герміона

(гукає в напрямі других дверей)

Антею, вийди! ученик до тебе!

(Сама лишається сидіти, лише нижче спускає покривало.)

Антей

(молодий, але мужнього вигляду, виходить з дверей і відчиняє Хілонові хвіртку)

Сьогодні ти, Хілоне, запізнився.

Всі учні розійшлися.

Хілон

(дуже молодий хлопець, говорить запинаючись, з видимою ніяковістю)

Вибачай...

але... я, власне, не прийшов учитись...

Антей

(привітно)

Будь гостем.

(Сідає на ослоні під деревом і показує Хілонові місце коло себе, але той лишається стояти.)

Чом не сядеш?

Хілон

Маю справу...

Антеї

Аж сісти ніколи, таку нагальну?

Хілон

Воно-то ні... але... пробач... я мушу
подякувати сьогодні за науку...
Я більше не прийду.

Антеї

Чому?

Хілон мовчить.

Та правда,

мені про се питать не випадає.
Я, очевидячки, не догодив
тобі наукою. Що ж, не соромся, –
соромитись приходитьсья мені.

Хілон

(щиро)

Ні, ні, учителю! Того не думай!
От свідок Аполлон, що я шаную
науку ту, мов святощі містерій!

Антеї

Тоді не розумію...

(Перебиває сам себе, вдарившись долонею по чолі.)

Догадався!

(Видно, що й йому трохи ніяково.)

Хілоне, слухай... Я пождати можу,
поки скінчиш усю мою науку...
Та я волів би і зовсім не брати
від тебе грошей, як тобі то трудно...

Хілон

Учителю, та ти ж не багатир.

Антеї

Хілоне, я скажу тобі по правді,
хоч ти ще молодий такеє слухать,
але інакше трудно довести...
Бач, спів, музика й слово – мій зарібок,
та хист мій я таки ціную вище,
ніж тії гроші, що приходять з нього.
Я талану нікого не навчив
і не навчу – се ж тільки бог здолає, –

отож коли я вчу людей звичайних,
недіткнутих рукою Аполлона,
то – я навчаю їх малої втіхи
перебирати струни доладненько
та вимовляти думку виразніше,
вони ж мені дають дещицю грошей,
і так ми в обрахунку. Як же бог
мені пошле обранця молодого,
щоб я йому служив своїм здобутком,
і бачу я, що кожда мертва форма,
яку я викладаю перед ним,
присвоївшись йому, вмиць оживає,
і геній молодий в прадавній формі
шумує та іскриться самоцвітом,
як молоде вино в старім кришталі, –
тоді я вже заплачений. Ні, більше, –
я наче почувуюсь до вини,
що я нездатен так йому служити,
як би хотів. Тепер ти розумієш?

Хілон

Учителю...

(Зворушення не дає йому говорити, він низько похиляє голову і прикриває долонею очі.)

Антеї

Коли тепер твій геній
вже переріс ті форми й ту науку,
якими я владаю, що ж, мій хлопче, –
покинь мене, я сам тобі те раджу.
Та тільки – заклинаю Аполлоном! –
не кидай ще науки, їдь в Афіни,
там, певне, знайдеться іще таке,
чого ми тут не маємо в Корінфі.
А потім, покінчивши різні школи,
учися ще, знаходь собі науку
в книжках, і в людях, і по цілім світі,
але ніколи не кажи до себе:
«Я вже скінчив науку».

Хілон

Ся порада,

учителю, осмілює мене.
Признаюся тобі: я не покину
науки, віддалившись від тебе,
бо я вступлю до школи...
(Знов мовкне.)

Антеї

До якої?

Хілон

До тої, що врядив тут Меценат.

Антей

Латинської?!

Хілон

Ну, все ж тепер латинське.

Антей

Як? Я, і ти, і наша рідна мова
латинськими вже стали?

Хілон

Розумів я,
властиво, римське, та змілив у слові.

Антей

Як ти від мене досі не навчився
не помилятися так, то в новій школі
ще більше буде помилок таких.
Але не знаю, що ти там придбаєш,
крім помилок. В поезії латинській
і я ж тобі, здається, показав
усе, що тільки варт було пізнати.
Не думаю, щоб ритори в тій школі
тобі могли подати щось нового,
бо я їх знаю. Думаю, що ти
вже міг би їх учити.

Хілон

Сам я певен,
що там учителі ні в чім не можуть
зрівняюся з тобою. Все ж я мушу
до їх піти.

Антей

Що змушує тебе?

Хілон

Учителю, зоставшись при тобі,
я став би долею тобі подібний.

Антей

Чому ж та доля так тебе лякає?
Хіба вже я остатній між співцями?

Хілон

Не між співцями, ні...

Антей

Але між людьми?

Хілон

Я не кажу – остатній, але ж правда,
що ти в громаді не займаєш місця,
належного твого талану.

Антей

А ти ж якого маєш запобігти,

коли скінчиш ту школу Мецената?

Хілон

Я можу стати ритором в тій школі,
а згодом в академії де-небудь.
Або поїду в Рим. Там дуже добре
ведеться вихованцям Мецената,
бо рід його там досі має силу,
як повелось від Августа часів.
Та поки що, то я й тепер, ще учнем,
вступити можу в хор панегіристів
самого Мецената.

Антеї

(схоплюється обурений)

Ти? Ти вступиш
у хор панегіристів? В тую зграю
запроданців, злочинців проти хисту?
О, краще б ти навіки заціпенів,
позбувся рук, оглух, ніж так упасти!
І се був мій найкращий ученик!..

Пауза.

Хілон

Учителю, прийми ж мою подяку...
(Подає Антеєві гроші, добувши з калитки.)

Антеї

(відштовхує його руку)

Геть! Я тебе нічого не навчив!
Іди з очей!

Хілон, похнюпившись, виходить.

Герміона

Даремне ти, Антею,
не взяв від нього грошей. В нього батько
сто раз від нас багатший. Сяк чи так,
а се ж твоя заслуженина.

Антеї

Мамо!
нічого я не заслужив, крім ганьби!

Герміона

Немає за що ганити тебе,
хіба за те, що ти свій заробіток
пускаєш так на вітер. Справді, сину,
ми зійдемо на пролетарський хліб.
Чи буде ж добре, як твоя родина
просити піде пайки дармової –
до тих римлян, що ти так ненавидиш?

Антей

Ще маєм хліба власного доволі.
Не прогнівляй богів.

Герміона

На все їх воля...

Запевне, так хотілось Афродіті,
щоб я замість багатой невістки
дочку рабині-танцівниці мала
прийняти в дім...

Антей

Ще не кінець докорам?

Герміона

Се не докори, сину, тільки правда.
Чи ти ж не дав на викуп за Нерісу
всю спадщину по батьку й добру пайку
свого зарібку?

Антей

Вже ж не Афродіту

винуй у тому. Всі боги Еллади
мені веліли викупить з неволі
малу дитину еллінського роду.
Адже могла б дістатися у рабство
твоя дочка, моя сестра...

Герміона

Ох, сину,

до того мало що й тепер бракує!
На викуп за Нерісу ми стяглися,
але на посаг нашій Евфрозіні
навряд чи стягнемось. А чим же доля
старої дівки краща, ніж рабині?

Антей

Сестра моя й без посагу цінніша
від всіх багацьких дочок.

Герміона

Хто ж те знає?

Вона ж у нас не ходить, як римлянка,
по всіх усюдах. Завжди в гінекеї
та все в роботі. А хоч би й пішла
куди на свято, то в її уборах
ніхто і не подивиться на неї.

На дверях від гінекея стає Евфрозіна, але Герміона того не завважає і править далі.

Неріса все причепуриться якомсь,
а Евфрозіні то немає й стрічки.

Евфрозіна

(молода, але вже не юне, убрана по-буденному, видно, тільки що від роботи. Нахиляється і обіймає матір)

Матусенько! Навіщо ті стрічки?

Як є краса, то **на**що їй покраси?

А як нема, то стрічка не допоможе!

(Сміючись, цілує матір і випростується.)

Як, мамочко, заправить голуб'ята?

Я вже зварила їх.

Герміона

(встає)

Не руш, не руш,

я їх сама заправлю – ти не вмієш!

(Постішно йде в хату.)

Евфрозіна

(підходить до Антея і кладе йому руку на плече)

Чого ти, братику, так засмутився?

Се знов матуся тут воркотіла?

Ти не вважай – то вже стареча звичка.

Антей

(відповідає не одразу, мов не почув її слів. Слова після паузи прориваються у нього, мов не своєю силою)

Хілон мене одбіг.

Евфрозіна

(здивована)

З якої речі?

Антей

Вступити хоче в хор панегіристів.

Евфрозіна

Та що ти кажеш?!

(На хвилину німіє з дива та обурення, потім опановує собою.)

Ба, я не дивую.

Він розумом хисткий.

Антей

А таланом

всіх переважив, мовби на наругу!

Евфрозіна

Мені здається, той Аполлодор,
що втік до тебе з школи Мецената,
Хілона й таланом переважає,
не тільки розумом. Я наслухала,
як він проказував із «Антігони»
Гемонову промову – далєбі,
я ледве сльози здержати здолала!

Антей

(з лагідним усміхом, обіймаючи сестру за плечі)

Бо ти сама у мене Антігона!
Здається, я б Хілонові пробачив,
якби він вчинок свій зробив для того,
щоб вивести з біди таку сестру.

Евфрозіна

Зате вже **я** сестрі тій не простила б!

Антей

О, ти б не прийняла ні сеї жертви,
ні іншої. Але, моя сестричко,
якщо я хотів би стати багатцем,
то тільки задля тебе.

Евфрозіна

І даремне,

бо я того не хочу
(Сміється.)

Мама зараз

мені б за гроші жениха купила,
і, певне, то було б лихе придбання.

Антей

Та де вже там багатство! Хоч би міг я
тебе від злиднів вибавить...

Евфрозіна

Від злиднів?

а де ж ти бачиш їх?

Антей

Що я не бачу,

то се завдячую тобі самій.

Евфрозіна

І мамі ж, і Нерісі.

Антей

Ні, ти знаєш...

Матуся відробила вже своє...

Що ж до Неріси...

Евфрозіна

Їй ще час робити.

Невже твоє життя таке солодке,
що і медовий місяць в ньому зайвий?

Антей

Мені мов сором тішитися щастям,
як здумаю, що ти за нього платиш
тяжкою працею... Ми маєм щастя,
а ти що маєш тут у рідній хаті?

Евфрозіна

Я маю брата. І нехай довіку
я дівуватиму – я не позаздрю

ані жінкам, ні матерям щасливим,
бо їх любов лиш їх родині служить,
моя ж – Елладі всій. В тобі, Антею,
уся надія наша.

Антей

Евфрозіно,
як можна всю надію покладати
в комусь одному?

Евфрозіна

Аполлон один
з усіх богів не розлюбив Еллади,
і є ще їй надія на життя.
А поки Аполлон є на Парнасі,
то й музи будуть з ним.

Антей

(з усміхом)

Я не безславний,
хоч ти одна мені даєш тріумфи,
бо ти для мене Ніке!

Евфрозіна

Ніке мусить
свою роботу знати. Постривай.
*(Виломлює з лаврового куца дві галузки, зв'язує їх у вінець і
стає на постаменті колони в позі богині перемоги Ніке,
протягнувши руку з вінцем.)*
Ходи сюди! Схили прегорде чоло!

Антей підходить, все усміхаючись, і схиляє голову перед Евфрозіною, а в неї усміх бореться з сльозами щирого зворушення, коли вона кладе братові лаври на голову.

Неріса

*(молоденька, струнка, надзвичайно зграбна, чепурненько
вбрана, стає на порозі гінекея і здивовано скрикує)*
Се що таке?

Евфрозіна засоромлена зіскакує з постаменту.

Антей

Се Ніке увінчала
свого поета. А коли й харіта
йому додасть гранату чи троянду,
він буде обдарований усім,
чого дозволено бажати смертним.

Евфрозіна

(почуваючи себе ніяково під холодним поглядом Неріси)
Троянда он цвіте...
(До Антея.)

Одначе Ніке

до кухні мусить – допомогти матері, –
бо в нас сьогодні оргія правдива:
купили риби, а якраз нам тітка
дала вина і пару голуб'яток.
Як я ще напечу медяників,
то й Меценат на оргію позаздрить!

(З трохи примушеним сміхом зникає в дверях гінекея.)

Неріса

Чудна та Евфрозіна – все їй смішки!

Антей

Що ж, молода...

*(Здіймає лаври в голови, держить їх в руці, в дальшій
розмові кладе на лавці коло себе, сівши.)*

Неріса

Та я ж, либонь, молодша,
проте...

Антей

«Проте часами химерую», –
так хотіла ти сказати?

(Сміючись, обіймає її, вона здержано приймає його пестощі.)

Що тобі?

Нездужаєш, чи хто тебе образив?

Неріса

А ти й не знаєш? Певне, вже й сусіди
напам'ять вивчили оту промову
про викуп мій, про посаг Евфрозіни,
що мати виголошує щодня.

Антей

Уже й щодня!

Неріса

Та що ж, в тому є правда.
Мені самій ніяково дивитись
у вічі Евфрозіни.

Антей

Евфрозіна
тебе ні в чім не винуватить.

Неріса

Знаю.

Вона не дарма в тебе Антігона...

Антей

Нерісочко! от се вже справді сором, –
підслухати, а потім ще й корити.

Неріса

Підслухати! В нас не такі палати,
щоб не було з кутка в куток все чутно!

Антей

(трохи вражений)

Палати є тепер лиш у римлян.

Було тобі піти за Мецената.

Неріса

(лагідніше, ніж досі)

Я не корю тебе, що ти убогий,

але яка ж дружина не бажає

своєму чоловікові достатків?

Антей

Ну, і собі при тому.

Неріса

І собі.

Хіба то зле? Я справді не вдалася

до того, щоб весь день в ярмі ходити

так, як твоя сестра.

Антей

Ти ж і не ходиш.

Неріса

А думаєш, мені від того легше?

Антей

Якби не легше, ти б сама робила.

Неріса

В людей на те рабині є...

Антей

Нерісо,

від тебе трохи дивно сеє чути.

Неріса

Бо я сама рабинею була?

Так що ж, я б і на волі заробляла

тим, чим тоді, якби ти допустив.

Як я тепер нікому не потрібна,

всім на заваді, мов поріг високий,

то з того винен ти!

Антей

Ну, годі, любачка...

Неріса

Дозволь мені вступити до театру,

то я твою сестру озолочу

і буду матері невістка любачка,

бо, певне, більше зароблю за танці,

ніж ти за спів та за науку хисту.

Антей

Нерісо, годі! Се твій жаль говорить,

і з **сього** справді винен я. Прости!

*(Цілує її, вона прихиляється до нього з виразом невинно
ображеної дитини.)*

Моя кохана! Скарбе мій! Не дам,
не дам тебе юрбі тій безсоромній!..
Не підеш ти на оргії до неї, –
вона не тямить, що то є правдива
святая оргія, встановна божа!

Неріса

Ти був коли на оргії?

Антеї

Давно.

Ще підлітком. Ще як була в Корінфі
гетерія співців, таємна, звісно,
бо всяке ж товариство є злочин,
на римську думку.

Неріса

Що ж? і дуже пишні
були в вас оргії?

Антеї

Зважай сама.

Збирались ми все по таких господах,
як от моя...

Неріса

(розчаровано)

Ах, так!..

Антеї

У нас в кратерах

вода все панувала над вином.
Квітки бували в нас лише в ту пору,
коли вони цвіли в садках та в полі,
а як верталась в Тартар Персефона,
то забирала нам усі покраси.

Неріса

Хіба ж бувають оргії без квітів?

Антеї

У нас бували, ще й які буйні!

Неріса

Але ж вони були таємні, кажеш?
То як же буйних оргій тих не чули
знадвору люди?

Антеї

Чи ж вони могли
знадвору чути, як серця в нас б'ються?
Чи ж сяйво наших поглядів проймало
камінні мури та загони щільні?

Неріса

А ваші співи?

Антей

О, вони були
потужнії натхненням, а не гуком.
І в стриманім зітханні тихих струн
ми вгадувати вмiли урагани,
що нуртували в грудях у співця.
В нас буйні кучері були, мов тирси,
гукали погляди: «Евое Вассе»!
Хоч би сама вода була в кратерах,
ми ще б розходились додому п'яні.
О, я хотів, щоб ти хоч раз попала
на оргію таку! В святім безумстві
ти б у танку зайшлася, як менада!

Неріса

Бувала я на оргіях не раз.

Антей

Але не на таких!

Неріса

Либонь, на кращих.

Антей

Того не може бути.

Неріса

Я не знаю,

які були ті ваші, але тії,
що я на їх дитиною ходила,
були мов сні розкішні.

Антей

Се злочин –

на оргії такі дітей водити!

Неріса

Моя матуся мусила.

Антей

Я знаю...

Пробач, я мовив нерозумне слово.
Повинен би я тямити, як тяжко
рабині-танцівниці серце рвалось,
коли вона свою єдину доню,
що ледве виросла із немовляток,
вела на те позорище.

Неріса

Нічого

мені про те матуся не казала.
Я завжди йшла на оргію весела,
там ласощів я їла досхочу,

та й забавки перепадали часом,
бо гості пестили мене...

Антеї

Не згадуй!

Аж холодно, як здумаю... Запевне,
ті їхні пестоці були масні
і кожне слово брудом перейнято!

Неріса

Не знаю, я тоді не розуміла
ні слів масних, ні поглядів брудних,
але красу я тямила й малою,
і серденько тремтіло від хвали,
як струночка під плектроном на лірі.
На примості високім ми обидві
були немов веселки – більша й менша
на ясній верховині. Покривала,
прозорі та барвисті, легким луком
перекидалися понад хмаринки
злотистих курев запашних. Тоді
мені здавалося, що я танцюю
на хмароньках небесних, а з землі
до мене долітають тільки квіти.
То гості кидали до нас квітки,
не тямлячись від **захвату** палкого...

Антеї

А в тих квітках ховався невидимий
холодний гад розпусти і зневаги.

Неріса

Кажу ж тобі, що я того не знала!

Антеї

Але тепер ти знаєш, чим бувають
рабині-танцівниці для римлян,
і тямиш добре, що тебе спіткало б,
якби ти серед оргій тих зросла
так, як твоя матуся нещаслива,
що згинула, мов забавка розбита,
у забутті, в недузї та в погорді.

Неріса

Я тямлю, що тобі я винна дяку.
Не бійся, я того не забуваю.

Антеї

Нерісо! Чи того ж я потребую?

Неріса

Ні-ні, я не повинна забувати,
що ти зробив людиною мене,
«маленьку мавпочку з Танагри».

Антей

Годі!

Я не люблю, як ти таке говориш,
і прозвища того я не терплю,
що прикладали ті римляни грубі
до еллінської ніжної дитинки.
То заздрили вони, що їх римлянки
були важкі й незграбні проти тебе,
моєї «вітроногої» Неріси!

Неріса

(задумана)

І нащо то мені?...

Антей

Що саме, люба?

Неріса

Отая «вітроногість», як ти кажеш...
Вже я ж не танцівниця.

Антей

Як, Нерісо?

Хіба тебе не радує хвала
моя і наших друзів скромних, щирих?
Хіба ж то мало – бути в нашій хаті
укритим скарбом, але дорогим,
таким, що й цезар ліпшого не має?

Неріса

Укритим скарбом... Я скажу по правді,
що я щедрішою вдалась від тебе.
І ти ж укритий скарб, а я ж, Антею,
тим не радію, що твоєї ліри
не чує світ широкий, тільки я
та слухачів твоїх мала громадка.
Ні! якби сила, я б тебе сама
поставила на п'єдестал високий,
мов постать Аполлона-кітариста!
і хай би світ сповнявся тих пісень,
що ти б тоді творив на високості!

Антей

Ти думаєш, либонь, що і натхнення
повищати від п'єдесталу може?

Неріса

Авжеж! Я певна того!

Антей

Ти дитина...

Але як ти так любиш п'єдестали,
то будь утішена, бо наш Федон
вже ж вирізьбив на взір твій Терпсіхору

і дав їй п'єдестал високий досить.

Неріса

А де ж він тую статую подіне?

Антей

Нам принесе.

Неріса

Тут і лишить?

Антей

Запевне.

Се ж буде дружній дар нам від Федона.

(Пауза.)

Ти щось примовкла, наче зажурилась.

Чого, Нерісо?

Неріса

Я собі гадаю,

що скільки ще ся хата поховає

в собі укритих скарбів, мов гробниця...

Антей

Я не люблю таких речей у тебе.

Неріса

Як буде тут камінна Терпсіхора,

то я мовчання перейму від неї.

Антей

Нерісо, ти сьогодні вередлива.

Неріса

Як так, то я піду.

(Встає.)

Антей

(затримує її, обнявши)

Ні-ні, кохана!

Неріса

(визволяючись)

Пусти мене!

Чутно стукання у хвіртку.

Он хтось прийшов до тебе.

Неріса йде в гінекей. Антей одчиняє хвіртку і впускає Федона – молодого скульптора.

Антей

Здоров, Федоне!

Вітаються.

Федон

Я лиш на хвилинку,

так ніколи!

Антей

Чому? Роботу маєш?

Федон

Роботу поки що я вже скінчив,
та тут нові клопоти – вибираюсь
на панську оргію до Мецената!

Антей

(зчудований)

Тебе запрошено?

Федон

З тобою разом.

Антей

Жартуєш чи глузуєш?

Федон

Правду мовлю,
се ж я прийшов тобі переказати
запросини.

Антей

Хто ж їх тобі приніс?

Федон

Я сам одержав, будши в Мецената.

Антей

Ти в Мецената був? Чого?

Федон

По справі...

І знаєш, я ніяк не сподівався,
що він такий.

Антей

Який?

Федон

Такий привітний,
і неподібно, що великий пан,
говорить так...

Антей

Та з чого ж ти дивуєш?

Що пан вельможний на поріг пускає
митця убогого? Чи, може, з того,
що й римлянин часом дещо тямить
у хисті красному?

Федон

О ні, не «дещо»,
а він таки знавець великий, справжній!
Адже й тебе він перший оцінив.

Антей

Він перший? Але ж я давно мав школу,
як Мецената не було в Коринфі.

Федон

Що школа! То до слави так належить,
як глиняна патера до скульптури.

Антей

Та вже було подібне щось до слави,
коли той пан довідався про мене.

Федон

Сказати правду, випадок сліпий
звістив про тебе: учень твій один
вступити хотів у хор панегіристів
і на зразок умілості своєї
твою епіталаму проспівав,
оту, що ти зложив на шлюб твій власний.

Антей робить рух урази, але Федон, неважаючи, провадить далі.

Ми з Меценатом надійшли на теє,
я розказав йому, хто автор співу,
і зараз же він доручив мені
тебе просить на оргію до нього,
а се не мало значить, любий друже.

Антей

(стримуючи досаду, викликану остатніми словами Федона)
Яку ти міг до нього мати справу?

Федон

Він статую купив недавно в мене,
то я її до нього відпровадив,
щоб не ушкодили раби, несучи.

Антей

Яку ж ти статую йому продав?

Федон

Пробач... я, власне, мусив би спитати
твоеї згоди... та пани вельможні
не люблять ждати...

Антей

Ти продав Нерісу?!

Федон

Ні, статую богині Терпсіхори.

Антей

Ти б і саму богиню запродав,
якби лиш міг, у римський дім розпустити!

Федон

(встає ображений)

Такого ти не смієш говорити!

Антей

Тобі не до лица така вражливість,
бо ти ж продав туди свій твір найкращий,
де зневажають все, що нам святе.

Федон

(впадаючи в річ)

Нічого там ніхто не зневажає!
Там цінять геній, там дарують славу,
не тільки гроші. Я не запродав
свої Терпсіхори. Я поставив
її на подив людський, мов у храмі.
Чи вже вона й для храму засвята,
по-твоєму?

Антей

По-моєму, блюзнірство –
рівняти дім римлянина до храму!
За гроші чи за славу – ти продався
укупі з твором рук твоїх.

Федон

Антею!

Ти хочеш довести мене до того,
щоб я пішов і викупив назад
ту статую. За гроші неможливо,
щоб Меценат раз куплене продав,
та, може ж, се ще не остатня іскра
мого натхнення, може, я здолаю
щось кращого створити – їй на викуп.

Антей

Ти купиш другий гріх, і то ще тяжчий.

Федон

Не розумію, що ти з мене хочеш!
Чи мав би й я весь вік, як ти, сидіти
без хліба і без слави?

Антей

Се повинен

терпіти еллін, коли хліб і славу
здобути може тільки з римських рук.

Федон

Хто слави не бажає, той не еллін, –
жадобу сю батьки нам заповіли,
діставши від дідів.

Антей

Діди приймали

вінці свої з рук матері Еллади,

батьки дозволили зв'язати їй руки
і тим синів позбавили вінців.
Авжеж, Федоне, відколи безславна
сама Еллада – елліни повинні
жадобу слави в серці заглушити.

Федон

І збільшити безслав'я свого краю?
Та чим же вславиться сама Еллада,
коли їй діти лаврів не здобудуть?

Антеї

Уже ж не з рук ворожих їх приймати!

Федон

Чому ж би ні? Гомер казав: «Солодка
хвала від ворога».

Антеї

На полі бою,
та не у полоні!

Федон

Слава і в полоні
все буде славою.

Антеї

Не сподівайся!
Неславу дозволяють нам носити,
а славу Рим бере, немов податок.
І тая Терпсіхора, що продав ти,
прославить не Елладу й не тебе,
а той багатий Рим, що стяг всі скарби
з усіх країв руками Меценатів.
Його колекцію твій твір прославить,
а не тебе, ти тільки раб отой,
що хистом оргію панам скрашає,
та оргія все ж панська зостається,
хоч рабські руки вряджують її.

Федон

Рабам на оргії немає честі,
але хто має гостем бути на ній,
як я і ти...

Антеї

Того не сподівайся,
щоб я пішов на оргію з тобою!
Запобігай вже сам вельможних ласки,
а я лишусь «без хліба і без слави»,
як ти казав, та, може, не без честі.

Федон

По щирості, я радив би піти.

Антеї

Та вже ж! волам у парі охвітніше
ярмо носити.

Федон

Бачу, ти не віриш,
що я тобі добра бажати можу.
А все ж, хоч ти мене образив тяжко,
я не забув, що ми з тобою друзі.

Антей

То я тебе, не ти мене образив?!

Федон

Авжеж, я Терпсіхору відкуплю,
а ти вразливих слів своїх не вернеш.

Антей

І ти того не можеш відкупити,
що ти вчинив. Ти оганьбив свій хист.
З богині ти зробив товар звичайний.
Хоч вернеться з неволі Терпсіхора,
то вже вона богинею не буде.
А мрамур – як не бог, те просто камінь.

Федон

Коли він богом став, то вже ніколи
у камінь не повернеться. Твір хисту
на всякім місці твором хисту буде.
Твоя епіталама пролунала
не гірше у просторій римській школі,
ніж у твоїй тісній убогій хаті.
Якби ж ти сам ще заспівав її
у Меценатових гучних палатах,
приграючи на лірі дорогій...

Антей

Федоне! Не кажи мені такого,
бо я тебе зненавиджу навіки!

Федон

Антею, се якась дивна затятість.
Та ж еллінам не першина приймати
хвалу чужинців, і яка ж в тім ганьба?

Антей

Чужинців – так, але не переможців.
Бо переможець лиш тоді похвалить,
коли подоланий похилить чоло
йому до ніг і порох поцілує
з-під стіп його.

Федон

Таке бувало в персів
та в інших східних варварів. Ніколи
сього від нас не вимагали в Римі.

Антей

Не вимагали? Хто ж то перейшов
по нас, як по містках, до храму слави
всесвітньої? Кого ми на собі
з безодні варварства на гору несли?
Чи ж не лягли ми каменем наріжним
до мавзолею нашим переможцям?
І ми ще маємо радіти з того,
що вам дозволять у гучних палатах
на лірі заграбованій пограти?

Федон

Хіба тій лірі краще німувати?

Антей

Так, краще!

Федон

Ні, я думаю, що гірше.
Все ж краще будувати мавзолеї
хоч би і не собі, ніж просто бути,
мов зілля придорожнє, під ногами
у того ж переможця. Він як схоче,
то збройною ногою вмить розтопче
всі наші гордощі, всі буйні мрії...

Антей

Що ж? Ліпше нам самим те все стоптати,
щоб ворогам не завдавати праці?
Се жрець краси так думає й говорить?
Лишилося одно – так і вчинити.
Ти не продався, – гірше! Ти віддався
у руки ворогу, як мертва глина,
з якої кожне виліпить, що хоче.
Та хто ж тобі натхне вогонь живий,
коли з творця ти творивом зробився?
Іди служи своєму Меценату,
забудь краси великі заповіти,
забудь нескортий образ Прометея,
борця проти богів, забудь і муки
Лаокоона, страдника за правду,
не згадуй героїні Антігони,
ні месниці Електри. Викинь з думки
Елладу, що, мов Андромеда скута,
покинута потворі на поталу,
з нудьгою жде Персея-оборонця.
Ти не Персей, бо ти закам'янів
перед обличчям римської Медузи.
Ти вже не тямшиш вищої краси,
краси змагання, хоч і без надії...

Федон

Нема краси в зятятості безсилій...

Але з тобою, бачу, не зговориш!
бувай здоров. Я йду.

Антеї

Прощай, Федоне.

Федон

Ми вже не друзями розстаємось?

Антеї

Боюсь, коли б не стрілись ворогами.

Федон, здвигнувши плечима, виходить.

Неріса

(виходить з гінекея, ледве зачинилась хвіртка за Федоном)

Антею, я тебе не розумію!

Так шорстко ти з Федоном обійшовся,
а в чім його вина?

Антеї

Ти прислухалась?

То вже було прислухатись як слід.

Чи, може, то тобі якраз до мислі,
що буде на позорищі стояти
твоя подоба в домі переможця?

Неріса

Яке позорище? Хто переможець?
Чим винен Меценат, що дід його
чи, може, прадід з еллінами бився?
Тепер же Меценат не забирає
ніяких наших скарбів силоміць,
але купує, ще й за добру ціну.

Антеї

Тим злотом, що стягається до Риму
з подоланих, таки ж і з нас самих.

Неріса

Не сам же Меценат його стягає.
Та й ти як спадок одібрав по батьку,
то не питає, хто й як його надбав.

Антеї

Я знав, що то було придбання чесне.

Неріса

Так, певне, думає і Меценат
про статки батьківські. Він повертає
чималу частку нам назад в Елладу,
а ти за те найбільше ворогуєш.
По-твому, то добре, щоб у нас
по закутках марніли твори хисту,
щоб з голоду митці снагу втрачали,

щоб мрамур цвіль посіла, струни – ржа,
щоб елліни на варварів звелися,
аби римлянам чим не послужити?

Антей

Доволі вже їм служать. Я не буду.

Неріса

Ніхто й не вимагав від тебе служби.
Чи Меценат завдав тобі зневагу,
в гостину через друга запросивши?

Антей

В гостину? Ти се думаєш навсправжки,
що Меценат співця до себе кличе
на оргію для дружньої балачки,
а не для співу на розривку гостям?

Неріса

А що ж, якби ти й заспівав там трошки?
Твої пісні вже й так були в тім домі.

Антей

Та з того я не винен.

Неріса

Ні, ти «винен»,
ти дав ученикам пісні списати
і, значить, сам їх випустив у світ.
А що римлянин оцінив їх краще,
ніж земляки, то се вже річ звичайна,
винуй у тім, як хочеш, Мецената.
Тепер в Елладі той лиш має славу,
кого похвалить Рим. Корінф оцінить
свого співця тоді, коли втеряє.
Якби ти в Рим дістався з Меценатом
і там здобув заслужений тріумф, –
бо Рим же вміє талани вінчати! –
а потім повернувся до Корінфа,
то рідні лаври, наче ряст весною,
прослалися б тобі попід ногами.

Антей

Топтати рідних лаврів я не хочу.
Тріумфи в Римі – то для мене ганьба.

Неріса

Чого ж ти ждеш?

Антей

Признання в ріднім краї
без помочі ласкавих переможців.

Неріса

Коли ж те буде? Як життя скінчиться?
Посмертна слава – то звичайний дар

таким співцям, як ти. А поки живі,
ніхто не чує їх, ніхто не бачить,
немов вони поховані в могилі.
Поринувши глибоко в думи й мрії,
такі співці не рухаються з місця,
а понад ними пролітає буйно
барвиста вакханалія життя
і кидає тому і лаври, й квіти,
хто вміє їх ловити на льоту.
Такому ж от, як ти, хіба лишиться
зів'яле листя та вінці нагробні.
Чи думаєш ти Рим перемогти
могильною незрушністю такою?
Тобою будши, я б його сліпила
всім блиском генія свого й Еллади,
на всіх би сценах я запанувала,
всі форуми і портики посіла,
моє імення заглушило б гомін
імення Цезаря! Оце була б
справдешня перемога!

Антеї

Всі б казали:

«Яких співців скуповує ваш Рим!
Зовсім уже пішла в старці Еллада!»
(Бере в руки Евфрозінін лавровий вінець.)

Дивись, Нерісо, сей вінець єдиний
здобув я за життя, та він дорожчий
від всіх твоїх розхвалених тріумфів.
Коли такі вінці нагробні будуть,
так що ж, нехай скоріше прийде смерть!
(Надіває на голову вінець з гордим спокійним усміхом.)

Неріса

Антею, слухай! Я не можу більше
сього терпіти. Так затхнутись можна
в могильному повітрі сеї хати.
Ти або я повинні вийти в світ.
Я так тебе кохаю, що пристану
на те, щоб славою твоєю жити,
але зовсім без слави жити не можу –
я еллінка!

Антеї

І хочеш добувати
в римлян ту славу?

Неріса

У римлян чи в інших –
однаково. Мені потрібна слава,
як хліб, вода й повітря. Коли ти
мені того постачити не можеш,

без чого я не проживу, то мушу
сама собі здобути, а вмирати
не хочу я, бо я ще молода.

Антей

Та чим же ти здобудеш ту славу?

Неріса

Тим, чим і ти здобув би – власним хистом.

Антей

Ти все-таки піти на сцену хочеш?

(Після паузи.)

Ну що ж, Нерісо, я скажу по правді, –
коли тебе не марна примха кличе,
а муза Терпсіхора, я не смію
з богинею змагатись. Може, справді
ти можеш відродити для Корінфа
святу таємницю Діоніса.

Неріса

О ні, не для Корінфа! Ти не думай!
Мене корінфські оплески не ваблять.
Либонь, жива Неріса переважить
камінну Терпсіхору в Мецената,
як протанцює перед ним сьогодні
танець Танагри!

Антей

Ти, либонь, маячиш?

Неріса

Ні, я ще не в гарячці.

Антей

Ти ж не можеш

на оргію піти!

Неріса

Чому не можу?

Римлянки ходять скрізь – чому ж би й нам
не перейняти в їх того звичаю?
Прийду й скажу: «Мій чоловік недужий,
але, щоб не зневажить Мецената,
прислав мене, свою жону, в гостину...»

Антей

Ні, ти не підеш!

Неріса

Ти мене замкнеш?

Тоді вже я напевне буду знати,
що ти мене перекупив у рабство.
Але й рабині часом утікають.
Ти не впевняйся на замки.

Антей

Нерісо!!

Неріса

Що, пане мій?

(Пауза.)

Ну то рішай же зараз:

чи ти, чи я.

Антей

Ох, якби мав я силу
тебе від серця одірвати геть
і кинути, мов гадину отрутну,
римлянам тим під ноги!

Неріса

(з коротким злісним сміхом)

Ти не можеш?

То мусиш покоритись. Може, згодом
ти сам мені подякуєш за се.
Бо я не відступлюсь від свого слова, –
коли не ти, то я здобуду слави,
і то сьогодні. Я доволі ждала.

Антей

(після важкого мовчання)

Так, я піду. Мені миліше буде
з римлянами, аніж отут з тобою.

Неріса

Іди. Та оббери ж оте галуззя
з своєї голови – невже ж так підеш?

Антей сягає за голову, здимає лаври, з проймаючим жалем дивиться на їх і мовчки кладе там, де стояла Евфрозіна, коли квітчала його.

Голос Евфрозіни

(озивається з глибини дому)

Нерісо! клич Антея! Йдіть обідать!
Уже готова оргія препишна!

Антей миттю кидається до хвіртки.

Неріса

(доганяючи його)

Куди ж ти? Треба ж переодягтися!

Антей

Пусти мене! Бо прийде Евфрозіна,
а я не смію глянуть їй у вічі.

(Вибігає за хвіртку.)

Евфрозіна

(виходить з дверей)

А де ж Антей?

Неріса

На оргію пішов.

Його запрошено до Мецената.

Евфрозіна

Якийсь дивний твій жарт.

Неріса

Я не жартую.

Он там лежать зів'ялі хатні лаври, –
сьогодні він нам свіжі принесе,
здобувши з рук знавців.

(Гордо підвівши голову, йде в хату.)

Евфрозіна

(хапаючись за голову)

Невже се правда?!

2

В господі Мецената, нащадка того славетного Мецената, що жив за Августа. Велика, пишна, прибрана як для оргії світлиця, аркою переділена на дві нерівні частини: у першій, меншій (на передньому плані), поставлено триклініум для господаря Мецената і двох найпочесніших гостей – прокуратора і префекта – і вряжено невисокий примост, засланий килимами, для виступів співців, мімів та інших артистів; у другій, більшій (на задньому плані), багато столів, то з ліжками навколо – на грецький лад, то з стільцями – на римський, там сидять і лежать гості різного стану і віку, греки і римляни. Бенкет ще ледве почався і йде якимось мляво, видно, що гості мало знайомі між собою і почуваються ніяково під увагою почесного триклінія чільної частини світлиці. На примості хор панегіристів – між ними Хілон – кінчає спів.

Хор панегіристів

(співає)

Світло від світла
родиться вічно,
так і пресвітлий
рід Мецената
з променя в промінь
переливає
сяйво своє!

Коли хор скінчив співати, Меценат злегка кивнув головою корифеєві і зробив рукою рух, не то наказуючий, не то запрошуючий, щоб хористи зайняли місця на бенкеті в задній частині світлиці. Хор розміщується поза найдальшими столами в самій глибині. Раби розносять напитки й наїдки, рабині роздають квіти.

Меценат

(рухом пальця закликає раба-домоправителя)

Нехай тим часом тут поскачуть міми,
а потім ті єгиптянки безкості,
що то показують з мечами штуки,
але щоб те тривало все недовго:
хвилину-дві щоб кожне зоставалось
і щоб ніхто не смів виходить двічі.

(До прокуратора і префекта.)

Бо уявіть собі, що й тії мавпи
до слави не байдужі: раз плесніть,
то потім і прогнати з кону трудно.

Тим часом домоправитель, уклонившись, вийшов, і на кону стали з'являтися міми, представляючи коротенькі мімічні фарси без слів, акробатки-египтянки з мечами, жонглери і жонглерки з барвистими опуками і т. ін. Гості поплескують їм, часом кидають їм квіти й ласощі. Мало звертаючи на те все уваги, Меценат і двоє його почесних гостей розмовляють межи собою, Меценат трохи зниженим голосом, префект рівно, однотонно і трохи недбало, прокуратор голосно і непримушено.

Меценат

Ся оргія моя, признатись мушу,
нагадує щось трошки царство тінів
перед Плутоновим тріумвіратом.
Ви не повірите, як я працюю,
щоб якимось подолати сюю дикість
і недовірливість, щоб сполучити
в одну родину дві частини люду
корінфського – римлян і греків.

Префект

Друже,

ти й так уже великого досяг:
взірцевий маєш хор панегіристів,
такий і в Римі не щодня почувеш.

Меценат

(махнувши рукою)

Ет, що той хор!.. По щирості сказавши,
такий поезії на кухні місце,
бо їй недоїдки – миліша плата,
ніж лаври... Я прошу в вас вибачення,
що вас частую отаким злиденством –
(ще тихше)

бо се, властиве, тільки для юрби –
та я надолужити сподіваюсь
на іншому. Я тут назнав співця
справдешнього. Не дуже він славутній,
та се вже грекам сором, не співцеві.
Я покажу Корінфові, що треба
римлянина для цінування хисту,
інакше хист лишиться неужитком.

Прокуратор

Співець той хутко прийде?

Меценат

Я не знаю.

Я запросив його, але відповідь
була від нього невиразна.

Прокуратор

От ще!

Просити їх... ти просто б наказав!

Меценат

Наказувати тут не випадає.
Антей не раб, а вільний громадянин.

Префект

Він **римський** громадянин?

Меценат

Се то ні,

а все ж він роду чесного. В Корінфі
його родину здавна поважають,
колись якісь герої з неї вийшли.

Прокуратор

У гречуків отих усі герої!
Хто кине в зваді миску через стіл
і в лоб сусіду влучить – вже й уславивсь
discobolos!..

(Сміється.)

Такі ж і їх поети:

на грецький лад Горація спартачить,
і вже вінець на чолі – лавреат!
В атенській академії купити
двох лавреатів можна за обол –
один поет, другий філософ буде!
Обачніше – не витрачать обола.

Меценат

Не забувай, мій друже, що боги
невдячності не люблять. Пам'ятай же,
що Рим ходив у Грецію до школи.

Префект

Відомо, що поганий той школяр,
який учителя не переважить.

Меценат

Се так, а все ж він мусить мати вдячність.

Префект

Рим гойно заплатив за ту науку:
він Греції дав спокій і закон,
чого вона не мала споконвіку.

Прокуратор

(впадає в річ)

А Греція в своїй преславній школі
навчила Рим лиш бабських теревенів,
що тільки нам релігію зганьбили,
та ще привчила розумом крутити
без жадної мети, як пес хвостом.
Оце і вся наука. Більш нічого
не знали ті греки й не створили.

В їх навіть мови не було ніколи!

Меценат

Ну отакої! Як то не було?
Ти, друже, щось нечуване говориш.

Прокуратор

Авжеж, був іонійський діалект,
аттїчний, ще не знаю там який, –
що не письменник, то й балачка інша, –
але гартованої міцно мови,
єдиної, всесвітньої, як наша,
не мали греки зроду.

Меценат

Се то так.

Префект

Та й їх поезія, скажу по правді,
таки супроти нашої не встоїть.
Добірності такої, як Горацій,
грек не досяг ніколи й не досягне.

Меценат

А все ж і рідну мову шанувати
навчив нас грек. Поезію латинську
почав нам еллін-бранець, не римлянин.

Прокуратор

Бо мусив мову пана перейняти,
а пан мав, певне, поважніші справи,
ніж рідну мову сікти на трохеї.

Префект

(до Мецената)

Мій друже, ти ж не будеш запевняти,
що тії вірші не були партацькі,
а тая мова не була потворна?

Меценат

Хто знає, друже, чим була та іскра,
з якої на землі вогонь з'явився?
То, може, був нікчемний перегар,
а все ж нам шанувать її годиться
і поважати батька Прометея,
хоч, може, він і був звичайний злодій.

Прокуратор

(до префекта, киваючи на Мецената)

Оце ж і плід від грецької науки!

Префект

Наш Меценат відомий філеллен, –
коли б іще не відділив од Риму
Корінфської республіки!

(Сміється.)

Прокуратор

Жарт жартом,

а Римові з такого філелленства
все ж може вийти шкода.

Меценат

Не турбуйся,

стара учителька те добре тямить,
що їй при старощах підпорки треба.
Якби так Рим на Грецію розсердивсь
і відштовхнув, то закричала б «гину!».

Префект

Все ж друг наш має рацію: є шкода.
Замилування наше до чужинців
до того довело, що ми сами
на варварів якихсь перевернулись,
навчившись «африканської латині»
від чорновидих «римських громадян».

Меценат

Ба, що ж, без варварів не обійтись,
бо ми вже мусим обновляти кров,
знесилену від праці та розкошів.
Чи ти б хотів, щоб наші всі народи
по-варварськи довіку говорили?
Навряд чи з того буде слава Риму.

Прокуратор

Нехай мовчать, поки як слід навчаться
поправної латині!

Меценат

Се трудненько!

Навчитись мовчки доброї вимови –
сього б і Демосфен не доказав.

Прокуратор

Так що ж робити?

Меценат

Те, що я роблю:

привчати ласкою, дарами навіть,
всіх видатних чужинців Рим любити.
Хто любить, той уподобитись може
до любого і тілом, і душею.

Прокуратор

Розніжило тебе те філелленство!
Цікавий знати, як би ти, наприклад,
збирав податки «ласкою й дарами»?
Багато б назбирав!

Меценат

(сміючись)

Ну, тут я мушу
зложити зброю. В сьому ти найдужчий.

Раб-атрієнзій

(увіходить)

Прийшов Антей-співець.

Меценат

А! клич сюди.

Стій! Як Антей уже почне співати,
я знак подам, тоді хай танцівниці
сюди увійдуть. Тільки ж не раніше.
Гляди мені! Рушай.

Атрієнзій виходить.

Оці раби
псують мені раз по раз лад усякий.
На їхню думку, оргія – то скоки.

Антей

(у порога)

Вітаю вас, преславні.

Меценат

А, здоров!

Та ближче приступи. Коханцю музи
в порога перестоювать не личить.

Антей підходить ближче, але місця йому при столі нема і він лишається стояти перед лежачими гостями.

Меценат

(до гостей)

Се, друзі, найкоштовніша перлина
Корінфської затоки.

Антей

Ти, преславний,
надмірну ласку положив на мене,
Корінфові ж віддав замало честі.

Меценат

Чому замало честі?

Антей

Бо не можна
злічити перлів нашої затоки
і зважити, котра з них найдорожча.

Префект

Любити рідне місто – се годиться,
але ж не треба забувати правди
і вдячності. Якщо в Корінфі дійсно

є скільки перлів хисту і науки,
то се є Меценатова заслуга.

Меценат

Моя заслуга півняча, мій друже.

Прокуратор

Як розуміти сеє, Меценате?

Меценат

Бо я на всяких смітниках громаджу
і там вишукую коштовні перли.

Префект

Та ти ж їх не ковтаєш так, як півень,
але даєш в оправу.

Антей мовчки рушає.

Меценат

Сій, Антею!

Куди ти йдеш?

Антей

Туди, куди належу.

Меценат

Я бачу, ти образився.

Прокуратор

Се дивно,

які ті греки всі вражливі!

Антей

Справді,

се дивно, як ми досі не привикли,
що переможцям вільно називати
країну нашу смітником, а нас,
поки ми не в «оправі», просто сміттям.

Меценат

Моєму слову ти дав колючки,
але не я. Уся моя вина,
що мій язик був якось послизнувся,
але ж його боги слизьким створили.
Винуй Юпітера чи Прометея, –
ти краще знаєш, хто з них більше винен.

Префект

А я, минаючи усякі вини,
вертаю до заслуг. Мій Меценате,
сей раз я маю зтягти позов
супроти тебе.

Меценат

Як?

Префект

Бо сю перлину
не ти, а я відкрив уперше.

Меценат

Справді?

Префект

І втім моя заслуга є ще більша,
що перли я не проковтнув, знайшовши,
хоч, власне, я повинен був ковтнути.

Меценат

Я хотів би сеє краще зрозуміти.

Префект

О, се не таїна! Колись я тута
відкрив, чи, краще мовити, закрив
гетерію співецьку потаємну.
Товаришем у ній був наймолодшим
осей співець. Я оцадив його,
вважаючи на молодощі ніжні,
і він один лишився з товариства,
бо, знаю добре, більше в цілім краї
гетерій не було, нема й не буде.

Антей

Ти помиляєшся, ще є одна.

Префект

Де?

Антей

На Парнасі. Дев'ять і один
там сходяться на оргії таємні
і закриваються від ока влади
густими хмарами.

Меценат

Ха-ха! Се влучно!

Префект

(змінивши свій одноманітно-недбалий тон на гризький)

Не так-то вже і влучно, Меценате.
Ті «дев'ять і один» – Феб і Камени –
зовсім то не гетерія таємна,
а хор панегіристів. Їм же треба
амброзію та нектар заробити,
то й мусять панегірики співати.

Антей

Кому?

Префект

Звичайно, генієві Риму.
Парнас, Олімп і всі святії гори

тепер в його імперію дістались,
і тільки тим богам живеться добре,
що мають гідність римських громадян
або принаймні ласку Мецената
всесвітнього, а той є геній Риму.
Котрі ж боги йому не покорились,
ті вигнані були або й розп'яті.

Антей

І що ж? вони від того повмирили?

Меценат

(нишком, нахилившись до префекта)

Мій друже, вибачай, але юрбі
сі жарти можуть видатись блюзнірством.

Префект

(знов здержано)

Нехай боги простять, не міг римлянин
остатнє слово полишить за греком.

Меценат

(голосно до Антея)

Людською мовою ми наситились.
Час обізватись мовою богів
тобі, Антею.

Антей

Вибачай, преславний,
мені не хоче муза помагати,
либонь, вона сьогодні не голодна,
а я без неї – мов безструнна ліра.

Меценат

Невже се друг мій відібрав їй настрої?

Префект

За правду перепрошувать не буду,
а музі, що сьогодні не голодна,
слід пам'ятать, що й у богів є завтра
лише тоді, коли його заслужать.

Антей

Не раз, хто забувається про завтра,
той має вічність.

В атріумі чутно гомін.

Меценат

Що се там за гомін?

Атрієнзій

(з порога)

Преславний пане, там якась грекиня
прийшла й дозволу просить уступити,

щоб тут постояти коло порогу,
поки співець Антей співати буде.

Меценат

Та хто ж вона? Якого стану?

Атрієнзій

Каже,

що єсть вона Антеєва жона.

Меценат

Що ж, хай увійде.

Атрієнзій виходять. На порозі з'являється Неріса і вклоняється мовчки.

Антей

Нащо се, Нерісо?

Неріса мовчить і соромливо закривається покривалом.

Вернись додому!

Меценат

Вибачай, Антею!

Тут я господар і не дозволяю
своїх гостей нікому проганяти.
Ти вільний zostаватися чи ні,
Але й твоя жона так само вільна,
поки вона в гостині в Мецената.

Антей

(до Неріси)

Ти хочеш тут лишитись?

Неріса

(тихо, але твердо)

Я лишуся.

Прокуратор

(стиха до Мецената)

Се ти не дурно так, – вона зграбненька.
І звідки він узяв собі сю німфу?

Меценат

Такі ніжки бувають лиш в Танагрі.
Мені повір, я знаюся на тому.

(До Неріси.)

Чи ви давно по шлюбі?

Неріса

Перший місяць.

Меценат

(до Антея)

О, то невже тобі, Антею, треба
ще й муз до помочі в медовий місяць?

Ти й так повинен би співать, як бог,
коли ся грація перед тобою!
Але чого ж вона під покривалом?

Антей

Так звичай еллінський жінкам велять.

Меценат

Але в моїй господі звичай римський,
і він свої вимоги має. Мусиш
дозволити дружині відслонитись.

Неріса, не ждучи Антеєвої відповіді, одкриває обличчя і соромливо поглядає на Мецената.

Боги мої! Ви подивіться, друзі!
Се ж тая мармурова Терпсіхора,
що я купив учора від Федона!
Се випадок? Ні, випадків таких
не може бути!

(До Неріси.)

Він різьбив із тебе?

Неріса

Так, пане.

Меценат

Що ж, ти й танцювати вмієш?

Неріса

Не знаю...

Меценат

Як не знаєш? Терпсіхора
не знає, що вона богиня танцю?

Антей

Се значить, що вона не танцівниця
і поза домом танцювать не вміє.

Меценат

То я прийду колись до твого дому.

Антей

Се буде честь мені. Але не знаю,
чи трапиться тобі Нерісу бачить,
бо мати, жінка і сестра у мене
перебувають завжди в гінекеї,
а я ж тебе не смію там вітати.

Меценат

Недобрий звичай ваш!

Антей

Такий він здавна, –
не я його, преславний, встановив.

Прокуратор

Але ти радо з нього користаєш!

Меценат

Що ж, се не диво. Заздрощі Антея
я розумію. Отже й я поставив
не в атріум камінну Терпсіхору,
а в свій таблін, щоб не профанувалась.

Антей

(щиро)

За се тобі я справді винен дяку!

Меценат

Так докажи ж нам ділом тую вдячність,
а власне, співом.

(До раба.)

Принеси, Евтіме,
ту ліру, що сьогодні я купив.

Евтім приносить велику, пишно оздоблену ліру.

Антею, сям ліра – дар всесвіту,
бо роги в неї з тура пущ германських,
слон африканський дав оздоби з кості,
край аравійський золота прислав,
а дерева – індійський ліс таємний,
мозаїка прийшла з країни снів,
найкращі в світі струни італійські
оправлено в британське ясне срібло.

Антей

Лиш еллінського в ній нема нічого?

Меценат

Вся буде грецька, як твоєю стане,
бо ти її дістанеш в дар від мене,
коли вподобаш. Торкни їй струни.

Антей

(торкає струни недбало, не беручи з рук раба. Струни озиваються тихим, але напрочуд гарним і чистим голосом. Антей здригається від подиву)

Який прекрасний, надзвичайний голос!
Дай ліру, хлопче!

(Бере до рук ліру.)

Ох, яка важка!

Меценат

Ти сам її держать не потребуєш.
На те є раб. Евтіме, на коліна!
І так держи, як сей співець накаже.

Евтім стає на коліна і піддержує Антеєві ліру.

Антей

Ні, їй не слід звикати до такого.
В своїй оселі я рабів не маю,
і прийдеться їй висіть на повітрі
на ремінці.

Меценат

Рапсодів давніх спосіб!
Се дуже гарно! Почепи, Евтіме,
її отам, де тая лампа висить.

Евтім чіпляє ліру на великий канделябр, знявши з канделябра велику лампаду,
Антей зіходить на примост і торкає струни сильніше, ніж уперше. Почувши той акорд, Хілон і
Федон схоплюються на рівні ноги.

Хілон

*(до товаришів-хористів, що сидять там же за задніми
столами, зайняті їдою і балачками)*
Товариші! Мовчіть! Антей заграв!

Федон

Антею! Заспівай епіталаму!

Антей спиняється, спускає руки і схиляє голову. Пауза.

Меценат

Антею, що тобі? Чи ти недужий?
Чи, може, ліра ся тобі незручна?

Неріса

(до Мецената, озиваючись від порога)
Мій чоловік недавно встав з недуги.
(До Антея дбайливо і ніжно.)
Антею, ти зовсім не розважаєш
своєї сили. Краще вже дозволь
мені за тебе доказати вдячність
преславному. Хоч я не танцівниця,
та потанцюю, як в Танагрі звичай,
як матінка навчила. Хай пробачать.

Меценат

Я згоджуюсь, хоча було б ще краще,
якби в особах ваших поєднались
музика і танець в одне подружжя.

Антей

Моя жона зовсім не розважає
своєї мови. Чуюся на силі
і гратиму, й співатиму без танців.
Так прошено мене, так обіцяв я,
а твій танець, Нерісо, не для оргій.
Спинився я тому, що добирав
у пам'яті своїй доречних співів.

Федон

Співай епіталаму! Се до речі!

Антеї

Ні, не до речі, – ми не на весіллі.

Меценат

Чому ж? Ти уяви, що в сьому домі
шлюб відбувається Еллади з Римом.

Антеї

Я бачу оргію перед собою,
то й спів пригадується не весільний,
скоріш вакхічний.

Прокуратор

Ба, воно ще й краще!

Антеї знов приступає до ліри. Меценат подає знак гостям, щоб мовчали; гомін розмов стихає, тільки часом чутно бренькіт посуду там, де гості п'ють.

Антеї першу стрічку промовляє повагом і без музики, далі раптом, без прелюдії, починає співати, пригравши собі гучно, впевнено, в темпі вакхічного танцю.

Антеї

Тепер, всесвітній даре, послужи мені,
Дзвени! дзвени! грай! грай!
Духа оргії нам збуди!
Голос дай німоті рабів!
Розворуш нам оспалу кров,
розмах дай нашій силі скритій!

Меценат дав знак атрієнзієві, вбігають танцівниці і корибанти і пускаються у вакхічний танець.

Ми вакхічний почнем танець!
Змінить оргію шал весни!
Зникне холод і жах із душ,
як від сонця нагріний сніг!
Діонісе! з'яви нам диво!

Грає в тім же темпі пригрив без слів і не завважає, що Неріса незамітно опинилася в гурті танцівниць.
Згодом Антеї міняє темп на повільніший і лагідніший, з іншого тону.

Мірного танцю
лад гармонічний,
тихе та яснее літо
прийде по буйній, гучній весні,
і запанує урочисте свято.

При зміні темпу танцівниці спинились, одна Неріса танцює, все держачись позад Антея; танцює безгучно, тихо, плавко, мірно. Антеї все не бачить її, захоплений грою, і знову бере попередній темп, тільки з більшим завзяттям.

Дзвени! дзвени! грай! грай!

Дай почути нам яру міць!
Дай сп'яніти з надміру сил!..

Танцівниці і корибанти знов оточили Нерісу вакхічним колом, але Меценат спиняє їх раптовим рухом і гучним покликом.

Меценат
Спиніться всі! Неріса хай танцює!

При цьому поклику Антей спиняється, обертається і не може одразу отямитися з дива та урази, побачивши Нерісу на чолі танцівниць. Меценат, завваживши те, сплескує в долоні.

Музики! Гей! танець вакхічний грайте!

З'являються музики з подвійними флейтами, кімвалами, тимпанами, грають вакхічний танець. Неріса, після короткого збентеження, блиснувши очима, пускається в прудкий танець, з несамовитими, але гарними рухами менади. Дехто з гостей припліскує їй влад долонями та приляскує пальцями. Меценат, рухом закликавши Евтіма, шепнув йому на вухо, той приносить оздобну скриньку і подає її Меценатові.

Антей
Нерісо! Годі!

Меценат
Ні, танцюй, богине!
Танцюй, прекрасна музо Терпсіхоро!
(Виймає із скриньки діамантове намисто, здіймає його обома руками вгору і вабить ним до себе Нерісу.)

Неріса, не перестаючи танцювати, наближається до Мецената, очі її горять, рухи нагадують зграбні викрути хижого звіряти. Гості зриваються з місць і товпляться, намагаючись кожне краще бачити Нерісу. На неї сипляться квіти і грім оплесків.

Голос з хору панегіристів
Се наша муза!

Прокуратор
(ласо)
Гарна, гарна штучка!

Префект
Ся муха, певне, з голоду не згине.

Неріса, зблизившись до Мецената, стає перед ним на одно коліно і відхиляється назад, немов готова впасти від знесилення, але розкішна і зальотна усмішка грає на її устах. Прокуратор кидається піддержувати її, але Меценат попереджає його, надівши Нерісі намисто на шию і тим самим рухом піддержавши її.

Неріса
Мій пане, дякую!
(Хоче поцілувати його в руку.)

Меценат

Не так, безсмертна!

(Цілує її в уста.)

Неріса встає.

Префект

(з місця, посуваючись трохи на ложі і простягаючи чашу з вином)

Ходи, вакханко, відпочинь край тигра!

Неріса, усміхнувшись, подається до нього. В юрбі здержаний сміх. Антей раптом зриває ліру з канделябра і кидає її з розмаху в Нерісу. Неріса заточується і падає додолу.

Неріса

Рятуйте! Він мене убив!..

Антей нахиляється до неї і бачить, що вона конає.

Антей

(тихо і наче спокійно)

Убив...

Префект

(гукає рабам)

Сюди вігілів!

Антей

Стій, дай закінчити.

(Здіймає з ліри одну струну. Звертається до Хілона і Федона, що стоять попереду юрби.)

Товариші, даю вам добрий приклад.

(Задавлюється струною і падає мертвий край Неріси).